

عارفِ موسیقی دان

گردآوری و تدوین: مهدی نورمحمدی

بتهون
تهران
مرکز موسیقی بتهون شیراز

مؤسسه فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره ۴۲ طبقه هشتاد و ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

کد پستی

تلفن: ۰۲۶۰-۷۷۵۰۶۵۵۳ فکس: ۰۲۶۰-۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com info@mahoor.com

عارف موسیقی دان

گردآوری و تدوین

مهدی نورمحمدی

تصویرسازی جلد:	مهدی فراهانی
صفحه آرایی:	پویا دارابی
چاپ اول:	۱۴۰۰
تعداد:	۵۰۰ جلد
لیتوگرافی:	باران
چاپ:	معرفت
صحافی:	واژه‌بردار اندیشه

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۸۹-۰ ISBN: 978-964-8772-89-0

فهرست

۱۳	..... مقدمه
۲۱	..... فصل ۱: استادان عارف
۲۳	..... ۱. حاج صادق خرازی .....
۲۴	..... ۲. حاج ملا عبدالکریم جناب قزوینی .....
۳۰	..... ۳. سید جعفر مجتهد لنگرودی .....
۳۱	..... ۴. میرزا حسن واعظ .....
۳۵	..... فصل ۲: صدای عارف
۳۷	..... آیا از صدای عارف، اثربالی باقی مانده است؟ .....
۳۷	..... ضیبط یک لوله فونوگراف از صدای عارف .....
۴۰	..... چرا از صدای عارف، صفحه‌ای باقی نمانده است؟ .....
۴۵	..... صدای عارف و وسعت آن .....
۴۶	..... اظهارنظرها درباره صدای عارف .....
۴۹	..... اظهارنظرها درباره دودانگ بودن صدای عارف .....
۵۰	..... بحث درباره دودانگ بودن صدای عارف .....
۵۴	..... از بین رفتن صدای عارف .....
۵۸	..... دو تحریر از صدای عارف .....
۵۹	..... فصل ۳: تصنیف‌های عارف
۶۱	..... اشارة .....
۶۲	..... تصنیف اول - افشاری .....
۶۳	..... تصنیف دوم - سور .....
۶۴	..... تصنیف سوم - افشاری .....
۶۵	..... تصنیف چهارم - افشاری .....
۶۶	..... تصنیف پنجم - سه‌گاه .....
۶۸	..... تصنیف ششم - افشاری .....
۶۹	..... تصنیف هفتم - ابوعطای (سارنگ) .....

۷۲	تصنیف هشتم - افشاری
۷۴	تصنیف نهم - دشتی
۷۶	تصنیف دهم - دشتی
۷۸	تصنیف یازدهم - بیات ترک
۷۹	تصنیف دوازدهم - ماهور
۸۱	تصنیف سیزدهم - دشتی
۸۲	تصنیف چهاردهم - افشاری
۸۴	تصنیف پانزدهم - ؟
۸۶	تصنیف شانزدهم - ابوعطای (گوشة حجا)
۸۹	تصنیف هفدهم - ابوعطای
۹۱	تصنیف هجدهم - سهگاه
۹۳	تصنیف نوزدهم - شور
۹۶	تصنیف بیست - رهاب
۹۷	تصنیف بیست و یکم - دشتی
۹۸	تصنیف بیست و دوم - بیات ترک
۹۹	تصنیف بیست و سوم - افشاری
۱۰۰	تصنیف بیست و چهارم - افشاری
۱۰۰	تصنیف بیست و پنجم - شور
۱۰۳	تصنیف بیست و ششم - مارش ماهور
۱۰۴	تصنیف بیست و هفتم - دشتی
۱۰۵	تصنیف بیست و هشتم - افشاری
۱۰۷	تصنیف بیست و نهم - بیات اصفهان
۱۰۹	تصنیف سیام - مارش خون - ماهور
۱۱۱	تصنیف سی و یکم - مارش جمهوری - ماهور
۱۱۲	تصنیف سی و دوم - بیات ترک
۱۱۳	تصنیف سی و سوم - افشاری
۱۱۵	تصنیف سی و چهارم - افشاری
۱۱۷	تصنیف سی و پنجم - بیات اصفهان
۱۱۸	تصنیف سی و ششم - ابوعطای
۱۲۰	تصنیف‌های عارف در یک نگاه

۱۲۲	تصنیف‌های منتب به عارف
۱۳۰	چگونگی انتشار تصنیف‌های عارف
۱۳۱	۱. اجرای کنسرت
۱۳۱	۲. مطرب‌ها و نوازندگان دوره‌گرد
۱۳۲	۳. نسخه‌برداری و خواندن دسته‌جمعی
۱۳۴	اظهار نظر درباره تصنیف‌های عارف
۱۳۴	روح الله خالقی (۱)
۱۴۳	روح الله خالقی (۲)
۱۴۶	روح الله خالقی (۳)
۱۴۶	دکتر علی فلاحتی
۱۴۷	حسن مشحون
۱۴۸	دکتر غلامحسین یوسفی
۱۴۹	دکتر صادق رضازاده شفق
۱۵۰	احمد کسری
۱۵۰	یحیی آرین پور
۱۵۱	دکتر ساسان سپتا
۱۵۱	سید جواد بدیع‌زاده
۱۵۲	محمد رضا لطفی
۱۵۳	سید علی‌رضا میرعلی‌نقی
۱۵۴	فرید خردمند
۱۶۳	فصل ۴: کنسرت‌های عارف
۱۶۵	درآمد
۱۶۹	کنسرت‌های عارف بر حسب تاریخ اجرا
۱۶۹	کنسرت اول
۱۷۲	کنسرت دوم
۱۷۵	کنسرت سوم
۱۷۵	کنسرت چهارم
۱۸۴	کنسرت پنجم
۱۸۷	کنسرت ششم

۱۹۱	کنسرت هفتم
۱۹۵	سه روایت از گاردن پارتی پارک ظل‌السلطان
۲۰۰	کنسرت هشتم
۲۰۱	اعلان‌های کنسرت هشتم
۲۰۸	کنسرت نهم
۲۱۶	کنسرت دهم
۲۱۷	کنسرت یازدهم
۲۲۷	کنسرت دوازدهم
۲۲۹	اعلان‌های کنسرت دوازدهم
۲۳۵	کنسرت سیزدهم
۲۴۰	اعلان‌های کنسرت سیزدهم
۲۴۷	کنسرت چهاردهم
۲۵۴	کنسرت پانزدهم
۲۵۵	اعلان‌های کنسرت پانزدهم
۲۷۴	دو روایت دیگر از کنسرت جمهوری
۲۷۵	کنسرت شانزدهم
۲۷۷	برنامه کنسرت
۲۷۷	شب اول، پرده اول - ۲۷ اسفند ۱۳۰۳
۲۷۸	شب اول، پرده دوم - ۲۷ اسفند ۱۳۰۳
۲۸۰	شب دوم، پرده اول - ۳۰ اسفند ۱۳۰۳
۲۸۲	شب دوم، پرده دوم - ۳۰ اسفند ۱۳۰۳
۲۹۷	فصل ۵: عارف و موسیقی
۲۹۹	عارف و آندیشه تأسیس مدرسه موسیقی
۳۰۵	عقاید عارف در موسیقی
۳۰۷	عارف و نوازنگی
۳۱۰	مناسبخوانی عارف
۳۱۰	ظلی تنها شاگرد شناخته شده عارف
۳۱۱	ادعای عارف
۳۱۶	ضبط آثار عارف در صفحات گرامافون

دوره قاجار	۳۱۶
دوره اول - سال ۱۲۸۴ در تهران	۳۱۶
دوره دوم - سال ۱۲۸۶ در پاریس	۳۱۶
دوره سوم - سال ۱۲۸۸ در لندن	۳۱۶
دوره چهارم - سال ۱۲۹۱ در تهران	۳۱۷
دوره پنجم - سال ۱۲۹۳ تفلیس	۳۲۰
دوره پهلوی اول	۳۲۱
آثار ضبط شده در سال ۱۳۰۵	۳۲۱
آثار ضبط شده در سال ۱۳۰۶ (۱۹۲۷)	۳۲۲
آثار ضبط شده در زمستان سال ۱۳۰۶ (۱۹۲۸)	۳۲۲
آثار ضبط شده عارف در آرشیو فونوگرام برلین	۳۲۴
چند گفتگو درباره عارف	۳۲۸
برنامه تلویزیونی سیمای معاصران	۳۲۸
برنامه تلویزیونی گفت و شنودی درباره ابوالقاسم عارف قزوینی	۳۳۰
فصل ۶: همکاران هنری عارف	۳۴۱
همکاران هنری عارف در کنسرت‌ها و محافل خصوصی	۳۴۳
آفاحسینقلی	۳۴۳
درویش خان	۳۴۵
مفخم‌الممالک	۳۴۹
حسین خان اسماعیل‌زاده	۳۵۰
ابراهیم آذنگ	۳۵۱
علی‌اکبر شهنازی	۳۵۳
حاجی خان	۳۵۴
عبدالله دوامی	۳۵۵
شکرالله قهرمانی	۳۵۶
اسماعیل قهرمانی	۳۶۰
مشیر‌همایون شهردار	۳۶۱
رکن‌الدین مختاری	۳۶۱
شهباز برمکی	۳۶۲

۳۶۲	اکبر میرزا
۳۶۳	علی رضا خان وزیری
۳۶۴	مرتضی محبوبی
۳۶۵	رضا محبوبی
۳۶۵	میرزا قوام
۳۶۵	موسی کاشی
۳۶۵	اسماعیل قبیری
۳۶۶	اسدالله خان
۳۶۶	حسام السلطنه
۳۶۶	نایب اسدالله
۳۶۷	امجدالوزاره
۳۷۰	حسن رادمرد
۳۷۰	مرادخان
۳۷۱	رحیم خان
۳۷۱	اسماعیل مهرتاش
۳۷۲	خانم ارگی
۳۷۲	غلامرضا سارنگ
۳۷۳	سلیمان نی داود
۳۷۳	موسی نی داود
۳۷۴	محمد فرنام
۳۷۵	مرتضی نی داود
۳۸۱	کلدل علینقی وزیری
۴۰۴	دیگر همکاران هنری عارف در اجرای کنسرت‌ها
۴۰۵	اظهار نظر عارف درباره موسیقی دانان معاصرش
۴۰۵	میرزا عبدالله
۴۰۶	محمد صادق خان
۴۰۶	سماع حضور
۴۰۷	جوادخان قزوینی
۴۰۷	میرزا علی اکبر شیدا
۴۰۷	باقرخان رامشگر

سالارمعزز ۴۰۸	
میرزا حبیب اصفهانی ۴۰۸	
عندلیب گلپایگانی ۴۰۸	
عبدالله طالع همدانی ۴۱۰	
فصل ۷: خاطراتی از عارف ۴۱۳	
تصنیف شوستر را در صفحه پُر کن ۴۱۵	
گوش استماع ندارم ۴۱۶	
دیدار با عارف در گراند هتل ۴۱۸	
در همان سال عارف را مرده دیدم! ۴۲۱	
سه نعمت بزرگ داشت ۴۲۱	
تصنیف مردم را خراب کرده‌اند! ۴۲۳	
دیگر آهنگی ندارم! ۴۲۷	
عارض در کنسرت را برتر کالج استانبول ۴۲۷	
عارض در کنسرت قصرالملوک وزیری ۴۴۰	
عارض خودش باید بخواند ۴۴۴	
فصل ۸: اسناد شکایت عارف از گماشتگان سپهبدار ۴۴۵	
اسناد شکایت عارف از گماشتگان سپهبدار تئاتری ۴۴۷	
۱. گزارش کمیساريای شماره یک نظمه درباره ضرب و شتم عارف ۴۴۹	
۲. گواهی معاینه عارف توسط بیمارستان احمدیه - ۶ خرداد ۱۲۹۳ ..... ۴۵۰	
۳. ورقه بازپرسی از عارف در نظمیه - ۶ خرداد ۱۲۹۳ ..... ۴۵۱	
۴. ورقه بازپرسی از پاشاخان در نظمیه - ۶ خرداد ۱۲۹۳ ..... ۴۵۲	
۵. ورقه بازپرسی از حسین خان در نظمیه - [۶ خرداد ۱۲۹۳] ۴۵۳	
۶. ورقه بازپرسی از روح‌الله میرزا در نظمیه - ۶ خرداد ۱۲۹۳ ..... ۴۵۴	
۷. ورقه بازپرسی از سید باقرخان بانکی در نظمیه - ۶ خرداد ۱۲۹۳ ..... ۴۵۵	
۸. گزارش پلیس تأمینات درباره کتک خوردن عارف - اول ربیع ۴۵۶	
۹. بازجویی از عزیز‌الله خان در نظمیه - اول ربیع ..... ۱۳۳۲ ..... ۴۵۷	
۱۰. بازجویی از علی مردان خان در نظمیه - اول ربیع ..... ۱۳۳۲ ..... ۴۶۰	
۱۱. بازجویی از میرزا علی خان در نظمیه ۴۶۱	

۱۲. ورقه بازجویی مواجهه علی مردان با عزیزالله در نظمیه ۴۶۳
۱۳. نامه رئیس تأمینات به نظمیه برای تحقیق از عین‌السلطان - اول رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۵
۱۴. نامه وکیل عارف به عدیله و تقاضای ادامه توقيف ضاربین - ۲ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۵
۱۵. نامه رئیس دایرة استنطاق عدیله به نظمیه - ۲ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۶
۱۶. نامه رئیس دایرة استنطاق عدیله به رئیس اداره طبی عدیله - ۳ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۷
۱۷. پاسخ رئیس اداره طبی عدیله درباره میزان جراحات عارف - ۴ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۷
۱۸. نامه مجدد رئیس دایرة استنطاق عدیله به نظمیه - ۵ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۸
۱۹. معرفی نقیبزاده به عدیله از سوی عارف به عنوان وکیل - ۶ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۹
۲۰. نامه مستنطق عدیله به نظمیه درباره احضار ضاربین برای استنطاق - ۶ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۹
۲۱. ورقه استنطاق از عزیزالله‌خان در عدیله - ۷ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۶۹
۲۲. ورقه استنطاق از میرزا علی‌خان در عدیله - ۷ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۷۳
۲۳. ورقه استنطاق از علی‌خان در عدیله - ۷ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۷۶
۲۴. نامه رئیس دایرة استنطاق عدیله به نظمیه درباره رفع توقيف ضاربین - ۹ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۷۹
۲۵. نامه نقیبزاده وکیل عارف به رئیس دایرة استنطاق - ۹ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۰
۲۶. نامه رئیس دایرة استنطاق عدیله به شعبه دادگاه بدایت - ۹ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۰
۲۷. نامه محکمه جزا به نظمیه برای حضور ضاربین در دادگاه - ۱۲ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۱
۲۸. معرفی شیخ علی طالقانی به عنوان وکیل از سوی ضاربین - ۱۶ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۲
۲۹. گزارش کوتاهی از دادگاه ضاربین عارف در ۱۸ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۲
۳۰. گزارش دادگاه ضاربین عارف در ۲۵ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۳
۳۱. نامه وکیل متهمین به رئیس دادگاه جزا - ۲۶ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۶
۳۲. نامه وکیل عارف مبنی بر گذشت عارف از ضاربین - ۲۸ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۷
۳۳. گزارش دادگاه ضاربین عارف در ۲۹ رجب ۱۳۳۲ ..... ۴۸۷
۳۴. رأی دادگاه مبنی بر موقوف شدن دعوا - ۲ شوال ۱۳۳۲ ..... ۴۹۰
۳۵. رونوشت حکم دادگاه جنحه برای دادگاه تجدید نظر - ۷ شوال ۱۳۳۲ ..... ۴۹۱
۳۶. نامه مدعی‌العوم دادگاه بدوى به رئیس دادگاه تجدید نظر - ۱۲ شوال ۱۳۳۲ ..... ۴۹۲
۳۷. نامه دادگاه بدوى به دادگاه تجدید نظر - ۱۵ شوال ۱۳۳۲ ..... ۴۹۳
۳۸. نامه مدعی‌العوم استیناف به ریاست محکمه استیناف - ۱۶ شوال ۱۳۳۲ ..... ۴۹۳
۳۹. نامه دفتر دادگاه تجدید نظر به دفتر دادگاه ابتدایی - ۱۲ ذی‌قعدة ۱۳۳۲ ..... ۴۹۴
منابع ۵۲۹
نمايه ۵۳۹

مقدمه

عارف قزوینی یکی از مشهورترین شخصیت‌های ادبی و هنری ایران از دوره مشروطیت تا عصر حاضر است. وی که شخصیتی مرکب از استعدادهای گوناگون داشت، با وقوع انقلاب مشروطه و وزیدن نسیم روح‌بخش آزادی، هنرهای خود را به خدمت آرمان‌های این انقلاب بزرگ مردمی درآورد و با صداقت و صمیمیتی که در این راه بروز داد ملقب به عنوان بالارزش شاعر ملی شد، عنوانی که هنوز هم از اهمیت و اعتبار آن کاسته نشده است.

عارف شیدا و شیفتة وطن خویش بود و عمر را بر سر این عشق شورانگیز به پایان رساند. به گفته صاحب‌نظران، در عصر مشروطه هیچ سخنی نتوانسته مانند کلام او در دل‌های مردم اثر کند و آنان را به خیزش و تکاپو وادارد. اگرچه آثار ادبی و هنری عارف به بیش از یک سده گذشته تعلق دارد، از تازگی این آثار به هیچ وجه کاسته نشده و خواندن و شنیدن آن‌ها همچنان مطلوب و دلپذیر است. از همین روی باید گفت عارف از جمله شخصیت‌هایی است که نامشان در حافظه جمعی ایرانیان ثبت شده است.

شخصیت عارف از سه بعد هنر، ادب و سیاست حائز اهمیت و بررسی است. کتاب حاضر پژوهشی است دربارهٔ بعد موسیقایی شخصیت وی که آگاهی‌ها و اطلاعات کمنظیری در این خصوص در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهد و زوایای پنهانی از زندگی هنری وی را که تا کنون به آن‌ها پرداخته نشده و یا کمتر مورد توجه قرار گرفته است آشکار می‌سازد.

این کتاب که با توجه به ویژگی‌های عنوان شده باید آن را در حکم دانشنامه موسیقایی عارف دانست، در ۸ فصل تنظیم شده است:

فصل ۱. استادان عارف - این فصل که به استادان موسیقی عارف و شرح کوتاهی از زندگی آنان اختصاص دارد، دارای ۳ دستاوردهای مهم است:

الف. با توجه به اسناد و مدارک به دست آمده، عارف علاوه بر حاج صادق خرازی، مدتها نیز نزد حاج ملا عبدالکریم جناب قزوینی و سید جعفر مجتهد لنگروodi به تحصیل موسیقی پرداخته که در سرگذشت خود، اشاره‌ای به این موضوع نکرده است. ب. با توجه به این که از سید جعفر مجتهد لنگروdi که استاد جناب دماوندی نیز بوده در هیچ یک از منابع نوشتاری موجود نامی به میان نیامده است، او را باید جزو حلقه‌های مفقوده موسیقی ستی به شمار آورد. امید است چاپ عکس و زندگی نامه بسیار کوتاهی از وی برای اولین بار، منجر به تحقیقات بیشتر و افزایش دانسته‌ها درباره‌ی وی گردد.

ج. دستیابی به دوبیتی تازه‌یابی که نشان‌دهنده تبحر و تسلط فراوان عارف در فن خوانندگی و مرکب‌خوانی در ۱۲ مقام موسیقایی است، افق نوینی را درباره این ویژگی وی به روی علاقه‌مندان می‌گشاید. این توانایی از آن جا اهمیت بیشتری می‌یابد که ردیف‌دان چیره‌دستی چون اقبال آذر اذعان کرده که نتوانسته است اجرای این مرکب‌خوانی را که برگرفته از تعالیم ناب اساتید قدیم است بیاموزد.

فصل ۲. صدای عارف - با توجه به روایت‌هایی که از خود عارف و برخی موسیقی‌دانان و نوازنده‌گان در دست است، عارف یکی از خوانندگان توانمند موسیقی ایرانی بوده که به دلیل این که اثربخشی از صدای وی باقی نمانده، خوانندگی او تحت شاعع هنرهای دیگر ش همچون شاعری و تصنیفسازی قرار گرفته و کمتر به آن توجه شده است. به همین دلیل، در این فصل سعی بر این بوده است با کنار هم قرار دادن نظرات گوناگون درباره صدای عارف، تا حد امکان دورنمایی از جنس و وسعت صدا و همچنین شیوه خوانندگی وی برای علاقه‌مندان ترسیم شود.

بحث در خصوص علت باقی نماندن صفحه از صدای عارف، امکان وجود یک لوله فنونگراف از صدای او و همچنین علت از بین رفتن صدای عارف، از دیگر مباحث این فصل به شمار می‌رود.

فصل ۳. تصنیف‌های عارف - در این فصل تمامی تصنیف‌هایی که تا این لحظه از عارف به دست آمده در یک جا گردآوری شده است. مهم‌ترین دستاوردهای این فصل عبارتند از:

الف. کشف دو تصنیف منتشرنشده که تاکنون در هیچ یک از چاپ‌های دیوان عارف به چاپ نرسیده است و باید آن‌ها را به دیوان عارف افزود. (تصنیف‌های ۱۵ و ۱۷) لازم به ذکر است، از آهنگ و دستگاه تصنیف ۱۵ که گویا مارش باشد، هیچ گونه اطلاعی در دست نیست. تصنیف ۱۷ نیز در ابوعطاء ساخته شده که اطلاعی در خصوص آهنگ آن نیز وجود ندارد.

ب. بر خلاف تصور رایج و بر خلاف نوشته اشتباه دکتر صادق رضازاده شفق، تصنیف مشهور به «اتحاد اسلام» در دوران اقامت عارف در استانبول ساخته نشده است. با توجه به دستیابی به این نکته تازه یاب که این تصنیف در ۱۱ صفر ۱۳۳۳ برابر با ۹ دی ۱۲۹۳ در روزنامه نوبهار به چاپ رسیده است، مشخص شد که این تصنیف حدود ۱۰ ماه قبل از سفر مهاجرت عارف در تهران ساخته شده است. این دستاوردهای جدید مشخص می‌سازد که این تصنیف علاوه بر مطلع «ترک چشمش ارجمند راست» دارای مطلع دیگری با عنوان «چشم شوخش ارجمند راست» نیز بوده است.

پ. با به دست آمدن سند تازه‌یاب اشعار عارف به خط علی بیرنگ مشخص می‌شود که بر خلاف تصور رایج، عارف تصنیف «جان برخی آذربایجان باد» را نه در بازگشت از سفر استانبول در تهران، بلکه در هنگام اقامت در استانبول ساخته ولی آن را در سال ۱۲۹۸ در تهران منتشر کرده است.

ت. برای اولین بار گوشه‌های تصنیف‌های عارف و گردش ملودی در این تصنیف‌ها به خواهش نگارنده توسط جناب آقای فرید خردمند تعیین شده که اقدامی نو در شناخت شیوه تصنیف‌سازی عارف به شمار می‌رود.

ث. برای اولین بار سعی شده تا تصنیف‌های عارف بر اساس تاریخ سروده شدن مرتب شوند.

فصل ۴. کنسرت‌های عارف - در این فصل با توجه به اسناد تازه‌یاب، تعداد واقعی کنسرت‌های عارف از کنسرت جشن نصرت ملی در ۲۹ شهریور سال ۱۲۸۸ تا کنسرت تبریز در ۲۷ و ۳۰ اسفند ۱۳۰۳ فهرست‌نویسی شده است که کامل‌ترین فهرست کنسرت‌های عارف تاکنون محسوب می‌شود.

این فهرست‌نویسی اطلاعات ارزشمندی درباره علت برگزاری، مکان، زمان و مناسبت اجرا، نوازنده‌گان همکار، اشعار و تصنیف‌های خوانده شده، قیمت و مکان فروش بلیط و اعلانات این کنسرت‌ها در اختیار می‌گذارد که در متابع دیگر نمی‌توان به چنین اطلاعاتی دست یافت.

مهم‌ترین دستاوردهای نویافته این فصل، عبارتند از:

الف. با توجه به این که عارف در دیوان خود به سهو اطلاعات مربوط به کنسرت جشن نصرت ملی را که به مناسبت پیروزی مشروطه خواهان در ویرانه‌های منزل ظهیرالدوله اجرا شد با کنسرت به نفع آسیب‌دیدگان حادثه آتش‌سوزی بازار که توسط انجمن اخوت در همان مکان به روی صحنه رفت در هم آمیخته است، به تصحیح این اشتباه اقدام گردید. بر همین اساس مشخص شد کنسرت جشن نصرت

ملی در ۲۹ شهریور ۱۲۸۸ و کنسرت به نفع حریق زدگان بازار در دی ماه همین سال به اجرا درآمده است.

ب. گاردن پارتبی پارک ظل‌السلطان که منجر به کنک خوردن عارف به دست نوکران سپهدار تکابنی شد، بین ۱۹ تا ۲۶ اردیبهشت سال ۱۲۹۳ (بین ۱۲ تا ۱۹ جمادی‌الثانی ۱۳۳۲) اجرا شده است.

پ. اولین کنسرت عارف در گراند هتل در شب ۲۸ ذی‌حجہ ۱۳۳۳ (۱۳ آبان ۱۲۹۴) به روی صحنه رفته و در این کنسرت بی‌نظیر که با موفقیت فراوانی همراه بوده، درویش‌خان با تشكیل و اداره ارکستر و گردآوردن نوازنده‌گان مهم آن عصر، در برگزاری این کنسرت باشکوه با عارف همکاری داشته است.

این مطلب منحصر به فرد، نشان‌دهنده این است که دستکم تا این تاریخ بین عارف و درویش‌خان اختلافاتی وجود نداشته است.

«تنگ شدن جا»، «ازدحام فوق العاده»، «انبوه جمعیت»، «بالا رفتن قیمت بلیط» و «ارکستر بی‌نظیر»، از جمله توصیفاتی است که روزنامه‌های آن عصر درباره این کنسرت به کار برده‌اند.

ت. اولین و دومین کنسرت عارف پس از بازگشت از سفر مهاجرت، در ۲۴ ذی‌حجہ ۱۳۳۷ (۲۸ شهریور ۱۲۹۸) و ۲۸ ذی‌حجہ ۱۲۹۸ (۱ مهر ۱۲۹۸) در گراند هتل به روی صحنه رفته است.

ث. در بین دو پرده برخی از کنسرت‌های عارف و در هنگام استراحت عارف و نوازنده‌گان، یک نمایش کمدی توسط سید علی نصر و گروهش به اجرا درمی‌آمده است. ج. با دستیابی به یادداشته که اسماعیل یکانی بر اولین کنسرت عارف پس از بازگشت وی از سفر مهاجرت در روزنامه ایران به چاپ رسانده، تردیدی باقی نمی‌ماند که شعر تصنیف «بهار دلکش» به طور قطع و یقین، سروده ملک‌الشعرای بهار است اما باب تحقیق در تعیین تکلیف بنده‌ای ۵ و ۶ این تصنیف که در دیوان بهار نیامده و در دیوان عارف به چاپ رسیده همچنان باز خواهد بود.

ج. با توجه به عبارات توهین‌آمیزی که در اشعار عارف درباره قوام‌السلطنه و وثوق‌الدوله وجود داشته، دولت در صدور مجوز برای اجرای کنسرت به یاد کلنل محمد تقی خان پسیان تردید داشته است.

ح. بررسی اعلان کنسرت‌های عارف و ادبیات و عباراتی همچون: «زنده‌کننده موسیقی» و «تجدیدکننده ادبیات» که از سوی مدیران جراید در وصف وی به کار رفته، نشان‌دهنده این نکته است که کنسرت‌های عارف در آن دوران، در حکم یک

رویداد بزرگ فرهنگی، هنری، اجتماعی و سیاسی بوده است.

خ. این کنسرت‌ها با استقبال فراوان تماشاگران رو به رو می‌شده و گاهی تشویق‌ها، کف‌زدن‌ها و فریادهای تحسین و هلهله آنان تا یک ربع ساعت نیز به طول می‌انجامیده، به طوری که عارف مجبور به تکرار اشعار می‌شده است.

د. کنسرت‌های عارف مشتاقان و شیفتگان فراوانی داشته ولی عارف به دلایلی چون: خستگی و افسردگی روحی و جسمی و مشکلاتی که در گردآوردن نوازنده‌گان و همکاری با آنان داشته، اجرای کنسرت‌ها را به مسامحه و تعلل می‌گذرانده و در نهایت در مقابل اصرارهای فراوان حاضر به اجرای کنسرت می‌شده است.

ذ. عارف منافع و عواید یکی از کنسرت‌ها را برای چاپ دیوان خود در برلین اختصاص داده است.

ر. از دستاوردهای مهم و تازه یاب این فصل که تا کنون هیچ گونه اطلاعاتی درباره آن وجود نداشته، کنسرت عارف با بلیط ارزان قیمت برای کارگران و افراد طبقه سوم در ۲۶ فروردین ۱۳۴۱ (۲۹ شعبان ۱۳۰۲) است که نشان‌دهنده توجه ویژه عارف به رنجبران و زحمتکشان بوده است.

ز. گریه کردن حضار، تسلط عارف بر روح جمعیت حاضر در کنسرت و حضور مرتضی نی داود به عنوان نوازنده، از جمله نکات برجسته کنسرت جمهوری بوده است. البته به غیر از گریه حضار، خود عارف نیز برخی از کنسرت‌های خود را با

چشم اشکبار اجرا می‌کرده است.

ژ. در کنسرتی که عارف در ۲۲ فروردین ۱۳۰۲ به طرفداری از سید ضیاءالدین طباطبائی به روی صحنه برد، تماشاگران ایات تصنیف را به دلیل خوش‌آهنگ بودن با او تکرار کرده‌اند. همچنین در هنگام اجرای این کنسرت، تماشاگران علاوه بر تشویق جانانه عارف، با فریادهای «مرده باد نصرت‌الدوله» مراتب نفرت و انزجار خود را از این رجل سرشناس خاندان قاجار آشکار ساخته‌اند.

فصل ۵. عارف و موسیقی - در این فصل به مسائلی همچون: عارف و تأسیس مدرسه موسیقی، عقاید عارف در موسیقی، رضاقلی میرزا ظلی تنها شاگرد شناخته شده عارف و مناسب‌خوانی عارف پرداخته شده است.

مهم‌ترین دستاوردهای این فصل عبارتند از:

الف. برای اولین بار فهرست کاملی از ضبط آثار عارف در صفحات گرامافون به دست داده شده که تا این لحظه، کامل‌ترین فهرست ضبط آثار عارف توسط خوانندگان قدیمی به شمار می‌رود.

ب. با دستیابی به فیلم‌های مستند کمیاب و دیریاب «سیمای معاصران» و «گفت و شنودی درباره ابوالقاسم عارف قزوینی» اطلاعات بسیار ارزشمندی درباره عارف به علاقه‌مندان ارائه شده است.

فصل ۶. همکاران هنری عارف - در این فصل، با دستیابی به منابع کمیاب و ناشناخته‌ای چون مستند تلویزیونی «سیمای معاصران» و منابعی از این دست، به نوازنده‌گانی که در کنسرت‌ها یا محافل خصوصی با عارف همکاری داشته‌اند پرداخته شده است که گامی نو در جهت پژوهش‌های عارف‌شناسی به شمار می‌رود. مهم‌ترین بخش این فصل، شناسایی نوازنده‌گان کنسرت جمهوری برای اولین بار است که در مبنی دیگر به آن اشاره نشده است.

فصل ۷. خاطرات - در این فصل خاطراتی که مربوط به جنبه موسیقایی عارف است گردآوری شده که حاوی نکاتی مفید برای علاقه‌مندان خواهد بود.

فصل ۸. اسناد شکایت عارف از گماشتگان سپهدار - در این فصل برای اولین بار اسناد پرونده شکایت عارف از گماشتگان سپهدار تنکابنی که پس از اجرای کنسرت در گاردن پارتی پارک ظل‌السلطان مورد ضرب و شتم آنان قرار گرفته و در سازمان اسناد ملی ایران نگهداری می‌شود به طور کامل بیرون‌نویسی شده و به چاپ رسیده است.

در یک مرور اجمالی، خلاصه این پرونده بدین شرح است:

پس از اجرای گاردن پارتی پارک ظل‌السلطان (بین ۱۹ تا ۲۶ اردیبهشت سال ۱۲۹۳ / ۱۲ تا ۱۹ جمادی‌الثانی ۱۳۳۲) و به دلیل توهینی که در یکی از اشعار خوانده شده در این کنسرت متوجه سپهدار تنکابنی بوده است، گماشتگان سپهدار مأموریت می‌یابند که عارف را به شدت گوشمالی دهند.

بر همین اساس، سه تن از نوکران و واستگان وی به نام‌های میرزا علی‌خان، علی‌مردان‌خان و عزیزالله‌خان در اول رجب سال ۱۳۳۲ در ازدحام جمعیت و در مقابل دیدگان رهگذران، عارف را که همراه دوست صمیمی‌اش سید باقر‌خان بانکی در حال عبور از مقابل شمس‌العماره بوده است به شدت مورد ضرب و شتم قرار می‌دهند.

دخالت مردم و سررسیدن مأمورین پلیس، منجر به رهایی عارف به شدت مجروح می‌شود و در همان روز از عارف و تعدادی از شهود و متهمین در نظمیه توسط میرزا باقر‌خان پدر کمیسر متبحر نظمیه بازپرسی و بازجویی به عمل می‌آید و پرونده استنطاقات مربوطه به همراه گواهی معاينة میریض خانه نظامی احمدیه به عدلیه ارسال می‌شود.

متهمین بار دیگر در اداره استنطاق عدلیه مورد بازجویی و استنطاق قرار می‌گیرند و عارف نیز برای تعیین جراحات وارد به اداره طبی قانونی عدلیه فرستاده می‌شود.

کتاب حاضر پژوهشی است درباره فعالیت‌های موسیقایی عارف قزوینی که آگاهی‌ها و اطلاعات مهمی را در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهد و زوایای پنهانی از زندگی هنری وی را که تاکنون به آن‌ها پرداخته نشده و یا کمتر مورد توجه قرار گرفته است آشکار می‌سازد. این کتاب که با توجه به ویژگی‌های عنوان شده باید آن را در حکم دانشنامه موسیقایی عارف دانست، در هشت فصل تنظیم شده و در آن به‌طور مفصل درباره استادان، صدا، تصنیف‌ها، کنسرت‌ها، همکاران هنری، عقاید و کارنامه موسیقایی وی بحث و تحقیق صورت گرفته است.

آخرین فصل کتاب که برای اولین بار منتشر شده، اسناد شکایت عارف از گماشتنگان سپهبدار تنکابنی است که پس از اجرای کنسرت در گاردن پارتی پارک ظل‌السلطان توسط آنان به سختی مورد ضرب و شتم قرار گرفته است و اطلاعات منحصر به‌فردی را درباره این واقعه در اختیار قرار می‌دهد.

مرکز موسیقی بتھوون شیراز

9 789648 772890

قیمت: ۱۶۵۰۰ تومان